

Albin Kopruckowniak

Stanisław Krzykała (28 VIII 1909 - 14 V 1976)

Rocznik Lubelski 20, 165-169

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW KRZYKAŁA

(28 VIII 1909—14 V 1976)

Prof. dr hab. Stanisław Krzykała znany był w naukowym środowisku historyków, nie tylko w Lublinie, jako ten, który w znakomity sposób potrafił połączyć własne doświadczenia rewolucyjnej działalności przed wojną, konspiracyjnej z okresu okupacji oraz intensywnej, wielopłaszczyznowej, ale głównie partyjnej w Polsce Ludowej z aktywnością naukową i badaniami nad historią rewolucyjnych i patriotycznych tradycji naszego rodowodu. Całe Jego życie, jakże pracowite i bogate w treści, związane było w Lublinie i Lubelszczyzną. Urodził się w tym mieście 28 VIII 1909 r. w rodzinie robotnika kolejowego. Tu poznawał od najmłodszych lat warunki ciężkiej pracy fizycznej, gdyż po śmierci ojca sam musiał pomagać w utrzymaniu rodziny. Tu także zapoznawał się z niesprawiedliwością społeczną. W Lublinie spędzał lata szkolne i mimo trudnych warunków materialnych rozpoczął naukę w znanym z postępowych tradycji gimnazjum im. St. Staszica. Następnie podjął studia polonistyczne w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, gdyż na wyjazd z miasta nia pozwalały mu warunki rodzinne i materialne. W czasie studiów pracował w latach 1933—1935 w Urzędzie Skarbowym w Chełmie, z uporem godząc pracę zawodową i naukę. W 1936 r. za pracę *O mowie ludowej wsi Bychawka* uzyskał tytuł magistra. Już w tym okresie utrzymywał ściśle związki z organizacją OMTUR (1935 r.), a w rok później na trwałe związał się z ruchem komunistycznym, wstępując do Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, gdzie rozwijał bardzo aktywną działalność kulturalno-oświatową, utrzymując również żywe kontakty z Lubelską Spółdzielnią Spożywców. Aresztowany 24 VI 1937 r. i sądzony w głośnym procesie działaczy komunistycznych, m. in. Franciszka Józwiaka, skazany został na trzy lata więzienia, które odsiadywał na Zamku w Lublinie. Mury więzienia opuścił dopiero 9 IX 1939 r.

Podczas okupacji hitlerowskiej ukrywał się na terenie pow. krasnostawskiego, prowadząc tajne nauczanie i utrzymując żywe kontakty z radykalnym ruchem ludowym. Natychmiast po wyzwoleniu powrócił do Lublina. W sierpniu 1944 r. wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej, oddając młodej władzy ludowej i partii swoją wiedzę, doświadczenie i pracę. Był jednym z uczestników pierwszej narady partyjnej w Lublinie na początku sierpnia 1944 r. W październiku 1944 r. partia zarekomendowała go na stanowisko wiceprezydenta miasta, a następnie w latach 1948—1950 był prezydentem Lublina oraz pierwszym przewodniczącym Prezydium Miejskiej Rady Narodowej (1950—1951). W okresie sprawowania tych odpowiedzialnych funkcji mieszkańcy miasta poznali Go jako doskonałego gospodarza, dobrego organizatora i bez reszty oddanego odbudowie Lublina po zniszczeniach wojennych, rozbudowie przemysłu i handlu, rzecznika rozwoju naukowego ośrodka, a głównie Uniwersytetu.

Od 1951 r. do końca życia związał swoje losy i całkowicie poświęcił się pracy

naukowej. Kontakty ze szkolnictwem wyższym nawiązał już w 1948 r., kiedy powierzone Mu w Uniwersytecie wykład z elementów nauk społecznych, a od 1951 r. powołano na organizatora i kierownika Katedry Podstaw Marksizmu-Leninizmu. W Uniwersytecie doktoryzował się w 1960 r., pisząc pracę pt. *Studenci Instytutu Rolniczo-Leśnego w Puławach w walce z caratem 1864—1914*, a w dwa lata później za pracę pt. *Rady Delegatów na Lubelszczyźnie 1918—1919* uzyskał stopień doktora habilitowanego i etat docenta. W marcu 1971 r. Rada Państwa nadała Mu tytuł profesora nadzwyczajnego.

Profesor Stanisław Krzykała godził integralnie pracę naukową z działalnością organizacyjną i społeczno-polityczną w Uniwersytecie. Piastował godność prodziekana i dziekana Wydziału Humanistycznego, prorektora Uczelni, organizatora i kierownika Katedry Historii Najnowszej, potem Zakładu o tej nazwie i dyrektora Instytutu Historii UMCS. Był inicjatorem i organizatorem badań naukowych z zakresu najnowszej historii Polski w ośrodku lubelskim, co znalazło odzwierciedlenie nie tylko w Jego publikacjach, ale także Jego wychowanków i uczniów. Wykształcił bowiem około 150 magistrów historii i wypromował 10 doktorów nauk humanistycznych. Należał do aktywnych działaczy uczelnianej organizacji partyjnej, będąc przez wiele lat członkiem Komitetu Uczelnianego PZPR.

W całym powojennym okresie znany był jako aktywny działacz miejskiej i wojewódzkiej organizacji partyjnej. Wchodził w skład egzekutywy Komitetu Miejskiego, był wykładowcą Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej, Wojewódzkiego Ośrodka Propagandy Partyjnej, Wieczorowego Uniwersytetu Marksizmu-Leninizmu, lektorem KW PZPR w Lublinie. Praca ta spotykała się wielokrotnie z wysoką oceną instancji partyjnych, a w 1976 r. uwieńczona została listem gratulacyjnym I Sekretarza KC PZPR tow. Edwarda Gierka.

Profesor Stanisław Krzykała był znany w tym środowisku społecznym i naukowym jako przewodniczący Zarządu Miejskiego TPPR (1945—1947), wiceprzewodniczący Komitetu Miejskiego Obrońców Pokoju, działacz Frontu Jedności Narodu i ZBoWiD oraz wieloletni przewodniczący Zarządu Wojewódzkiego Towarzystwa Wiedzy Powszechnej. We wszystkich tych organizacjach pozostawił trwałe ślady swojej pracy i znaczących w skali kraju osiągnięć.

W ostatnim ćwierćwieczu jednak głównym nurtem Jego pracy było całkowite oddanie się nauce i jej związkom z codziennym życiem narodu. W tym względzie był nie tylko niestrudzonym w badaniu i odkrywaniu prawdy o rewolucyjnej przeszłości Lubelszczyzny, ale także czynnym organizatorem nauki w ramach Polskiego Towarzystwa Historycznego, Związku Nauczycielstwa Polskiego, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego oraz w pracach redakcyjnych „Rocznika Lubelskiego”. Przez pięć lat był sekretarzem Redakcji oraz odpowiedzialnym redaktorem VII tomu „Rocznika”, poświęconego w całości 20-tej rocznicy powstania Polski Ludowej. Był współorganizatorem wielu konferencji i sesji naukowych poświęconych węzłowym problemom historii najnowszej, a m. in.: rewolucji 1905—1907 r., odzyskaniu niepodległości w 1918 r., dziejom okupacji i PPR, zjednoczeniu ruchu robotniczego w 1948 r., trzydziestej rocznicy Polski Ludowej¹.

Zainteresowania naukowe i badawcze Profesora były wielostronne tak w przebiegu chronologicznym, jak merytorycznym. Obejmowały one ostatnie sto lat dziejów Lubelszczyzny na tle porównawczym procesów ogólnokrajowych i rewolucyjnych zmian w Rosji carskiej i wpływu rewolucji październikowej na losy naszego narodu.

¹ *Partia, państwo, społeczeństwo. Z dziejów rozwoju PRL. Materiały sesji naukowej*. Red. S. Krzykała, Lublin 1974; zob. również: *Bibliografia publikacji naukowych pracowników Wydziału Humanistycznego 1952—1971*, Lublin 1972.

Profesor Stanisław Krzykała pozostawił w swoim dorobku naukowym kilkadziesiąt prac, w tym monografie, rozprawy, artykuły i studia, prace popularnonaukowe, recenzje i opracowania. W przeważającym procencie są to prace poświęcone rewolucyjnym, patriotycznym i postępowym tradycjom Lublina i Lubelszczyzny ostatnich stu lat naszych dziejów. Odnaczają się one nie wąsko pojmowanym regionalizmem, ale mają walor ogólnopolski, dotyczą bowiem węzłowych problemów walki klasy robotniczej o władzę i dziejów ruchu robotniczego. Jego dorobek naukowy na trwałe wszedł do historiografii najnowszych dziejów Polski. W dorobku tym można wyróżnić cztery główne nurty i wątki tematyczne zainteresowań naukowych Zmarłego.

Pierwszy — zasadniczy, dotyczy badań genezy, rozwoju i działalności rad robotniczych w Lublinie i na Lubelszczyźnie w 1918 r. Należą tu dwie podstawowe monografie, a mianowicie: *Lubelska Rada Delegatów Robotniczych* (Lublin 1957) oraz *Rady Delegatów na Lubelszczyźnie 1918—1920* (Lublin 1968)². W pracach tych Profesor podjął niezwykle doniosłą problematykę z punktu widzenia badań nad dziejami walki polskiej klasy robotniczej o władzę. Godne jest tu podkreślenia, że wykonał nie tylko zachowane w szczątkach i rozproszone materiały źródłowe, ale także wspomnienia i relacje żyjących jeszcze działaczy rewolucyjnych. Problematykę tę poszerzał na związki tych procesów z teoretycznymi i praktycznymi doświadczeniami w Rosji Radzieckiej. Nie dane Mu było zakończyć dzieła, nad którym pracował od wielu lat, gromadząc materiały źródłowe niemieckie i węgierskie, by ukazać proces walki polskiej klasy robotniczej w kontekście europejskich ruchów rewolucyjnych lat 1918—1919³. Ale i to, co zrobił w tym zakresie, dowodzi Jego ogromnej erudycji w tym temacie, znajomości źródeł i niezwyklej skrupulatności i rzetelności w ich opracowywaniu. Niejako przedłużeniem tego wątku tematycznego są Jego prace dotyczące powstania konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie, kształtowania się powiatowych i gminnych rad, ich działalności legalnej w pierwszych latach Polski Ludowej⁴.

Integralnie związane z problematyką rad delegatów i rad narodowych był drugi nurt zainteresowań Profesora, a mianowicie — dzieje ruchu robotniczego i rewolucyjno-postępowych tradycji. W grupie tej są liczne artykuły i opracowania dotyczące dziejów KPP i PPR na Lubelszczyźnie, dążeń zjednoczeniowych ruchu robotniczego na tym terenie w Polsce Ludowej, sytuacji społeczno-politycznej w końcowym okresie zaborów i okresie międzywojennym, początków zorganizowanego ruchu robotniczego na Lubelszczyźnie czy problematyki rewolucji 1905—1907 r.⁵ Był tu Profesor niejednokrotnie pionierem badań tych procesów lub przez gruntowe przebadanie źródeł wiele uprzednio uznawanych poglądów i ocen zweryfikował i uściślił.

Nie sposób, zajmując się ruchem młodzieżowym i studenckim po powstaniu

² Bibliografia..., j.w.; Wykaz publikacji pracowników UMCS w Lublinie w r. 1972, 1973, 1974. Lublin 1972—1976.

³ Zob. także m.in. artykuły: *Wpływ Rewolucji Październikowej na walkę mas pracujących Lubelszczyzny (1917—1919)*. „Annales UMCS”, sec. F, 1956, vol. 11; *Z dziejów Rady Delegatów Robotników Folwarcznych Ziemi Lubelskiej*. „Rocznik Lubelski”, Lublin 1960, t. III; *Dwie koncepcje ustrojowe w dobie tworzenia się Państwa Polskiego w latach 1918—1919 i ich realizacja*. „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, sec. AD 1969/70, vol. 9/10.

⁴ Zob. m.in. artykuły: *Tworzenie się organów władzy ludowej na Lubelszczyźnie w latach okupacji [w:] Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa i Armia Ludowa na Lubelszczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1942—1944)*. Lublin 1958; *Treść i formy Frontu Narodowego w okresie PKWN*. „Rocznik Lubelski”, t. VII, Lublin 1964; *Miejska Rada Narodowa w Lublinie — organ władzy ludu pracującego (1944—1959)* — współl. „Rocznik Lubelski”, 1959, t. II.

⁵ Bibliografia...

styczniowym i w okresie drugiej Rzeczypospolitej, pominąć źródłowe prace Zmarłego. Problematyka wspomniana stanowiła dla Niego przedmiot szczególnego, nieomal osobistego stosunku. Jego monograficzne opracowania walki studentów Instytutu Rolnictwa i Leśnictwa w Puławach z caratem oraz źródłowe artykuły na ten temat są w naszej literaturze naukowej pionierskimi osiągnięciami⁶. Profesor badał te zagadnienia przez wiele lat, weryfikował i konfrontował z ogólnorosyjskimi wystąpieniami studentów na przełomie XIX i XX w. Jego praca pt. *Front Młodego Pokolenia na Lubelszczyźnie (1933—1937)* stanowi niezwykle ważny wkład do badań nad ruchem młodzieżowym w tych latach w Polsce. Jest jednocześnie dowodem osobistego związku z wydarzeniami 1937 r., gdy sądzony był w Lublinie za rewolucyjną działalność. W pracy tej zawarł Profesor również własne przeżycia i refleksje z tamtych lat. Był bowiem nie tylko badaczem tego okresu, ale aktywnym współtwórcą rewolucyjnej tradycji.

Wreszcie wątek czwarty dotyczy badań nad dziejami oświaty i szkolnictwa oraz rewolucyjnych i patriotycznych tradycji zawodowego ruchu nauczycielskiego. Chronologicznie badania te obejmują całe stulecie. Mieszczą się tu bowiem Jego prace dotyczące szkolnictwa wyższego (Instytut Puławski), walki strajkowej młodzieży podczas rewolucji 1905—1907, problemy oświaty i kultury w działalności Rady Delegatów Robotniczych w Lublinie, strajku nauczycielskiego w 1937 r. czy tajnego nauczania podczas okupacji hitlerowskiej⁷. W tym zakresie nie tylko prowadził badania, ale je organizował w Zakładzie Historii Najnowszej, inspirując magistrantów i doktorantów do podejmowania tej problematyki, upatrując słusznie wielką rolę poznawczo-wychowawczą tych badań.

Godzi się tu także podkreślić, że w ostatnich latach Profesor swoje dotychczasowe wyniki badań nad dziejami Lubelszczyzny i Lublina znakomicie uogólnił w syntezach dotyczących tego regionu i miasta⁸. Był redaktorem drugiego tomu historii miasta oraz poczynił, zanim zmgła Go choroba, przygotowania redakcyjne do kolejnego tomu dziejów miasta w okresie Polski Ludowej. Pracą nad tym dziełem interesował się do ostatnich dni Swojego życia.

Wreszcie w znakomity sposób rozwijał współpracę naukową i organizacyjną z nauką radziecką, a zwłaszcza z uniwersytetami we Lwowie i Erewaniu. Wyniki tej współpracy znane są ze wspólnych publikacji w Lublinie, Lwowie i Erewaniu⁹.

Nie ujrzał już przygotowanego, wspólnie z historykiem lwowskim W. Sawincem,

⁶ Zob.: *Studenci Instytutu Rolniczo-Leśnego w Puławach w walce z caratem (1869—1914)*. Lublin 1962; *Udział studentów Instytutu Puławskiego w ogólnorosyjskich strajkach uczelni w latach 1901—1902*. „Rocznik Lubelski”, t. I, Lublin 1958; *Instytut Puławski w latach rewolucji 1905—1907*. „Annales UMCS”, sec. F. Lublin 1962.

⁷ Zob. m. in.: *Akcja protestacyjna nauczycielstwa Lubelszczyzny w obronie Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego w 1937 r.* „Rocznik Lubelski”, t. IX, Lublin 1966; *Tajne komisje egzaminacyjne na Lubelszczyźnie w latach okupacji hitlerowskiej* [w:] *Ze studiów nad Komisją Edukacji Narodowej i szkolnictwem na Lubelszczyźnie. Rozprawy i artykuły*. Red. J. Dobrzański, A. Koprucko-wniak, Lublin 1974.

⁸ *W Polsce niepodległej 1918—1939* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. T. I. Praca zbiorowa pod red. T. Mencła. Warszawa 1974, s. 737—790; *Stosunki społeczno-polityczne w Lublinie w latach 1864—1918* [w:] *Dzieje Lublina. Próba syntezy*. T. I. Pod red. J. Mazurkiewicza. Lublin 1965, s. 301—320; *Dzieje Lublina*. T. II. Pod red. Stanisława Krzykały. Lublin 1975.

⁹ Zob. *Bibliografia...*, op. cit., a także S. Krzykała, *Bojowe sodrużestwo sowieckiego i polskiego narodów w oswoboditelnoy borbie Polski protiv faszizma* [w:] *Bratskoje sodrużestwo*. Erewan 1975.

studium nt. współpracy polskich i ukraińskich mas ludowych w walce z ustrojem burżuazyjnym w okresie frontu ludowego¹⁰.

Za działalność społeczno-polityczną, organizatorską, naukową i dydaktyczno-wychowawczą był wielokrotnie odznaczany, wyróżniany i nagradzany. Otrzymał m. in.: Złoty Krzyż Zasługi (1953 r.), Krzyż Kawalerski (1959) i Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1969), Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego, Zasłużony dla Lubelszczyzny oraz Zasłużony dla miasta Lublina. Otrzymał także nagrodę II-go stopnia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1966, 1972) oraz zespołową II-go stopnia w 1975 r.

Profesor Stanisław Krzykała w całym swoim bogatym i pracowitym życiu był zawsze wymagający wobec siebie i wobec innych, z którymi współpracował. W każdym działaniu był w pełni zaangażowany i nie szczędził sił i zdrowia. Odszedł człowiek szlachetny i życzliwy, powszechnie szanowany, uczony, komunista. Taki pozostanie w pamięci tych, którzy Go znali i z Nim współpracowali.

BIBLIOGRAFIA PRAC DRUKOWANYCH PROF. DR. STANISŁAWA KRZYKAŁY

1. Jeszcze w sprawie Instytutu Muzycznego. *Gazeta Lubelska*, 1945, nr 139, s. 3.
2. Obszar wielkiego Lublina. *Sztandar Ludu*, 1947, nr 131.
3. Lubelskie organizacje SDKPiL i PPS-Lewicy na drodze do zjednoczenia. *Sztandar Ludu*, 1953, nr 300.
4. Od Rady Delegatów Robotniczych do Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie. Lublin 1954, s. 22.
5. Kilka faktów z historii walk chłopów na Lubelszczyźnie. *Sztandar Ludu*, 1954, nr 167.
6. Rola partii w walce o utrwalenie władzy ludowej i przebudowę gospodarczą Lubelszczyzny. *Sztandar Ludu*, 1954, nr 168.
7. Organizatorzy i przywódcy strajków robotniczych na Lubelszczyźnie w 1905 r. *Kamena*, 1955, nr 10/12, s. 61—64.
8. Instytut Puławski w latach rewolucji 1905—1907. *Annales UMCS*, sec. F, Lublin 1952 (druk: 1956), vol. 7, s. 267—305.
9. Instytut Puławski w latach rewolucji 1905—1907 [w:] *Rewolucja 1905—1907 na Ziemi Lubelskiej. Materiały Sesji Naukowej poświęconej 50 rocznicy rewolucji 1905—1907 roku na Ziemi Lubelskiej odbytej w dniach 26—27 listopada 1955 r.* Red. Z. Mańkowski, Lublin 1956, s. 66—89.
10. Organizatorzy i przywódcy strajków robotników rolnych na Lubelszczyźnie w 1905 r. [w:] *Rewolucja 1905—1907 na Ziemi Lubelskiej*, Lublin 1956, s. 108—113.
11. Wpływ Rewolucji Październikowej na walkę mas pracujących Lubelszczyzny (1917—1919). *Annales UMCS*, sec. F, Lublin 1956 (druk: 1960), vol. 11, s. 143—161.
12. Lubelska Rada Delegatów Robotniczych. Lublin 1957, s. 112.
13. — Mańkowski A.: Wspomnienia z pola walki. *Kurier Lubelski*, 1957, nr 32, s. 4.
14. — Kuźmiński T.: Walki klasowe na wsi lubelskiej w latach 1918—1919. Warszawa 1955. Rec. *Rocznik Lubelski*, T. I. Lublin 1958, s. 259—261.
15. Tworzenie się organów władzy ludowej na Lubelszczyźnie w latach okupacji [w:] *Polska Partia Robotnicza, Gwardia Ludowa i Armia Ludowa na Lubelszczyźnie w okre-*

¹⁰ Artykuł ten stanowi jeden z rozdziałów monografii przygotowanej przez lubelskich i lwowskich historyków pt. *Walka polskich i ukraińskich mas ludowych z ustrojem burżuazyjnym o socjalizm*. Publikacja ukaże się w języku rosyjskim i polskim.